

Dr. Roman Globokar

Ranljivost človeka, družbe, narave in Boga

Predavanje na Tomaževi proslavi, 7. 3. 2022

1 Uvod

Beseda ranljivost ima različne pomene in odzvanja zelo različno pri različnih osebah. Ko sem razkril, da nameravam na letošnji Tomaževi proslavi govoriti o ranljivosti, so nekateri temo takoj povezali z grehom (za moralne teologe namreč velja, da smo strokovnjaki za greh 😊), drugi so v temi prepoznali opis nemoči, da bi našli ustrezne odgovore na sodobne izzive, kot sta npr. pandemija in trenutna vojna v Ukrajini, tretji so videli v razmišljanju o ranljivosti pomen nežnosti, skrbi in odgovornosti do vsake krhke osebe in do ranljivih skupin v družbi, četrte je vznemirjal boleč prizvok besede ranljivost, saj se navezuje na besedo rana, ki označuje nekaj krvavečega, bolečega. Zavedam se, da ranljivost ni ravno najbolj prijetna beseda, saj nakazuje našo nemoč, ubogost in negotovost.

Naj že v izhodišču povem, da se bom osredotočil na ranljivost kot bivanjsko danost vsake človeške osebe, kot zavedanje naše krhkosti, nedovršenosti, ki pa nas odpira v odnos z drugimi in v iskanje kreativnih rešitev. Ranljivost pomeni izpostavljenost, občutljivost in sposobnost za odziv in prilagajanje. Prepričan sem, da se v naši krhkosti skrivajo zakladi, ki so sposobni prenoviti življenje posamezne osebe in celotne družbe. Gre za izvorno stanje človeškega bitja, da ni samozadosten, da ni popoln suveren, da je vedno nedovršen, izpostavljen tveganju in tudi bolečini. Prav zaradi tega pa hrepeni po odnosu, po drugem. Ker smo ranljivi, smo sposobni čutenja, empatije, ljubezni, presežnosti.

Zato stanje ranljivosti v svojem jedru ni nekaj negativnega, kar bi bilo treba za vsako ceno preseči. Človek lahko sprejme svoje rane in jih ustvarjalno vtke v svojo življenjsko zgodbo. Seveda pa sama ranjenost še ne zagotavlja, da bo človek zaradi ran postal bolj občutljiv, empatičen in ustvarjalen. Ravno zaradi prizadejanih ran lahko človek postane bolj surov, neizprosen, tiranski. Strah pred novo prasko ga usmeri v brezkompromisno in agresivno držo do potencialnih sovražnikov. Pomislimo samo na vojaške stratege v trenutni vojni v Ukrajini. Izvor vojne je v ranjenosti, rešitev pa bi bila v sprejetju ranljivosti sebe in drugih, kar bi vodilo v odpoved nasilju in želji po nadvladi drugega.

Pri predmetih teološke etike od osnovne moralne teologije do bioetike in družbene etike študentje od mene največkrat pričakujejo jasne odgovore, skorajda recepte za moralno delovanje: kaj je prav in kaj je narobe, kaj je dobro in kaj je slabo. Na žalost vas moram razočarati, da boste verjetno s tega predavanja odšli z več vprašanji kot odgovori. Ne boste dobili preprostih odgovorov na težke moralne dileme. Upam pa, da se boste globlje zavedali svoje človeškosti in predvsem svoje nenadomestljive odgovornosti. Nobena etična teorija in nobena moralna avtoriteta ne more prevzeti nase konkretne odgovornosti, ki jo ima vsak posameznik in tudi družbene skupnosti, ko se

odločamo, kako bomo ravnali v določenih primerih. Vsaka odločitev na moralnem področju je enkratna in neponovljiva, saj ni dveh popolnoma ponovljivih situacij. Vsekakor pa etična teorija išče zanesljiva merila, po katerih lahko določamo, da je neko dejanje dobro in pravilno.

Tema mojega razmišljanja danes je, v kakšni meri je lahko, če sploh, ranljivost kriterij za moralno odločanje? Je ranljivost moralni kriterij zgolj, ko govorimo o določenih skupinah ljudi, npr. begunci, ostareli in bolni, otroci, ki potrebujejo posebno zaščito, ali lahko ranljivost jemljemo kot moralni kriterij tudi širše, kot smerokaz za uresničevanje našega človeškega življenja?

2 Ranljivost kot moralni kriterij

2.1 Izkušnja ranljivosti kot priložnost

K popularizaciji pojma ranljivost je veliko prispevala ameriška raziskovalka Brené Brown, ki poudarja, da obstajajo meje, ki jih človek mora sprejeti. In prav te meje so za človeka priložnost. Kot ranljiva bitja smo nepopolni, ampak ker smo ranljivi, smo tudi odprti za odnose z drugimi. Brown je prepričana, da je ranljivost kraj rojstva veselja, ustvarjalnosti, pripadnosti in ljubezni. Če omamimo ranljivost, potem omamimo tudi druge občutke, kot so veselje, hvaležnost, ljubezen, občutek sreče. Kot programsko izhodišče njenih dejavnosti lahko služijo naslednje besede: »Brez ranljivosti ni ustvarjalnosti. Brez možnosti za neuspeh ni inovacij. Tako preprosto je to. Če niste pripravljeni na neuspeh, ne morete inovirati. Če niste pripravljeni graditi kulture ranljivosti, ne morete ustvarjati.« (Brown, 2019)

Občutek lastne vrednosti krepimo tako, da v vsakdanjem življenju vadimo tri temeljne drže: pogum, sočutje in povezanost. Navajam Brené Brown: »Dobra novica je, da nas prav naše ranljivosti prisilijo, da uporabimo ta neverjetna orodja. Ker smo ljudje in tako čudovito nepopolni, lahko vsakodnevno vadimo uporabo svojih orodij. Na ta način pogum, sočutje in povezanost postanejo darovi - darovi nepopolnosti.« (Brown 2010a, 2) Ranljivost ni nekaj, kar bi morali zavračati, ampak nekaj, ker je treba sprejeti.

2.2 Bioetično načelo ranljivosti

Ranljivosti pripada osrednje mesto v bioetičnem razmišljanju, čeprav je opaziti precejšnje razlike med različnimi kontinenti in tudi med različnimi teoretičnimi pristopi. (Cunha in Garrafa 2016) Drugače kot v severnoameriški bioetiki, kjer je ranljivost omenjena samo v povezavi z načelom avtonomije, in sicer kot potreba po posebni zaščiti ranljivih oseb oz. ranljivih skupin pred zlorabami na področju raziskovanj (Biros 2018, 75), pa v evropski bioetiki ranljivost predstavlja ontološko stanje človeškega bitja. Ne gre za ranljivost v ožjem pomenu besede, torej kot nekaj, kar je potrebno odpraviti oz. na ker je treba biti posebej pozoren, ampak za temeljno lastnost človeškega bitja, ki človeku omogoča, da je človek.

Hans Jonas govori o tem, da je ranljivost oz. izpostavljenost temeljna zmožnost vsakega živega bitja. Gre za osnovno možnost, da bitje sploh lahko obstaja. Bit živih organizmov je stalno izpostavljena nevarnosti propada in smrti, zato je bivanje pravzaprav stalna naloga živih bitij.¹ To ontološko stanje ranljivosti živih organizmov Jonas razširi na ranljivost celotnega naravnega sveta. Ta ranljiva narava kliče sodobnega človeka, ki ima moč, da jo uničuje, da sprejme odgovornost in omogoči tudi prihodnim rodovom kakovostno človeško življenje na zemlji. Dolžnost človeka je, da ohrani nedotaknjeno človeško vrsto kot »najvišje in ranljivo zaupanje« (Jonas 1984, 33). Jonas zato nasprotuje vsakemu poskusu izboljševanja človeške vrste z genskim inženiringom, saj bi to lahko ogrozilo nadaljnji obstoj človeštva. (Globokar 2019) Izkušnja ranljivosti je podlaga za odgovornost. Kot paradigmo vsake odgovornosti Jonas predstavi odgovornost staršev do novorojenega otroka, ki je utemeljena zgolj v pogledu na nemočno in ranljivo bitje: »Poglej in boš videl!« (Jonas 1984, 131) Podobno utemeljitev etike ima še en vplivni judovski filozof prejšnjega stoletja Emanuel Lévinas. Pogled drugega, ki je ranljiv in gol, v meni prebujajo brezpogojno zahtevo: »Ne ubij me!«. Etika je utemeljena v ranljivem obličju drugega, ki kliče po moji odgovornosti. Branko Klun takole povzame jedro Lévinsove etike: »Po eni strani je vsako obličje golo, krhko in ranljivo, po drugi pa skozenj preseva etična moč, presežna neodvisnost, ki je ne more nič zlomiti in brezpogojno etično zapoveduje.« (Klun 2014, 206)

Na Lévinasa se sklicujejo avtorji Barcelonske deklaracije (1998), ki povzema osnovne gradnike evropske bioetike in evropskega bioprava. Ranljivost je poleg avtonomije, dostojanstva in integritete temeljno bioetično načelo. V samem načelu sta združeni dve ravni, in sicer osnovna bivanjska izkušnja krhkosti življenja, in moralna dolžnost, da se pomaga tistim, ki so potrebni pomoči. Avtorji poudarjajo, da vidijo v ranljivosti univerzalen izraz človeškega stanja in ga imajo za »povezovalni dejavnik med moralnimi tujci v pluralistični družbi« (237). Dodajajo, da je načelo ranljivosti mogoče uporabiti tudi na področju zaščite živali in celotnega naravnega okolja. Opozarjajo pa, da je bila ranljivost v modernem svetu napačno interpretirana, saj se je predstavljala kot nekaj, kar je treba popolnoma odpraviti, da bi ustvarili popolna človeška bitja. Ravno spoštovanje ranljivosti ob zavedanju končnosti vsakega človeka omogoča pravo ravnovesje med pretirano željo po popolnosti in preprečevanjem škodovanja drugim.

2.3 Teologija ranljivosti

Če razmišljamo o ranljivosti znotraj teološke perspektive, potem ne moremo mimo temeljne krščanske resnice, da je Bog iz ljubezni do nas postal ranljiv, ko se je učlovečil v Jezusu Kristusu. Bog je postal krhko človeško telo, da bi nam odprl pot v neminljivo življenje. (Fil 2,6-11; 1 Kor 15,54) Biblična podoba Boga

¹ »Zuinnerst qualifiziert durch die Drohung seiner Negation muß Sein sich hier behaupten, und behauptetes Sein ist Dasein als Anliegen.« (Jonas 1992, 14)

ni suveren, neobčutljiv, nespremenljiv, vseveden in vsemogočen vladar, ampak je Bog, ki hodi s svojim ljudstvom, še več, ki se utelesi v Jezusu Kristusu. Celotno Jezusovo življenje je zaznamovano z ranljivostjo od njegovega rojstva do smrti na križu. Tudi vstali Gospod je zaznamovan z ranami. Prav zaradi svoje ranljivosti Jezus omogoča življenje ljudem, ki jih srečuje.

Teološko gledano je izvor ranljivosti človeka v ranljivosti Boga. Teolog James Keenan je zapisal: »Verjamem, da naša ranljivost izhaja iz narave Boga, po katerem smo ustvarjeni; ker smo ustvarjeni po podobi ranljivega Boga, je ranljivost naša narava.« (2019) Ranljivost zato ni posledica greha, ampak označuje izvorno stanje človeka.

Keenan ponazori podobo o ranljivem Bogu s priliko o izgubljenem sinu. Na začetku se prilika osredotoči na izgubljenost mlajšega sina, toda osrednje sporočilo se osredotoči na »najbolj ranljivega, ki je Oče, ki v daljavi prepozna svojega sina, ga objame, ponovno vključi in si prizadeva obnoviti vse, kar je bilo polomljeno, izpostavljeno in ogroženo.« (2019). Oče se pokaže ranljivega tudi v odnosu do starejšega sina, ki trpi zaradi zagrenjenosti. Ker oče ljubi, je ranljiv, saj tvega, da bo zavržen in njegova ljubezen ne bo dobila ustreznega odgovora. Vendar prav ta ranljivost očeta omogoča obema sinovoma novo življenje.

Že Origen v svoji pridigi h knjigi preroka Ezekielja govori o ranljivosti Boga in jo utemeljuje v večni strasti ljubezni, ki biva v srcu Boga Očeta. Takole zapiše: »Ali ne trpi na nek način tudi Oče, Bog veselstva, usmiljen, odpuščajoč in zelo dobrotljiv? ... Tudi Oče ni ravnodušen. Če ga prosimo, občuti usmiljenje in sočutje, trpi zaradi ljubezni in se vživi v občutke, ki jih zaradi veličine svoje narave ne bi mogel imeti, in zaradi nas prenaša bolečine ljudi.«² (Origene 1987, 119)

2.4 Teološka etika ranljivosti

Podoba ranljivega Boga ima posledice tudi za področje teološke etike. Irska teologinja Linda Hogan je prepričana, da lahko etika, ki temelji v ranljivosti, odgovori na številne izzive sodobnega sveta, kot so ogrožanje človekovega dostojanstva, raznovrstno nasilje, zloraba moči, revščina, migracije, radikalizmi, populizmi, negotovost političnih institucij in uničevanje naravnega okolja. Ranljivost – kot način bivanja, kot osnova naših medosebnih odnosov in kot način družbenega udejstvovanja – predstavlja podlago za skupno prihodnost človeštva in zagotavljanje globalne pravičnosti. Kljub temu da ekstremistični voditelji velikokrat zlorabljajo prav izkušnjo ranljivosti določenih oseb in skupin za poudarjanje lastne identitete in nasprotovanje enakih možnosti za vse, pa Hogan vidi v ranljivosti kreativni potencial za postavitev temeljev nove politične skupnosti na globalni ravni. Vsi ljudje si namreč delimo »ontologijo, ki je utemeljena v ranljivosti« (Hogan, 2019, 219). Ta ranljivost je povezana z našim

² »Nemeno il Padre e impassibile. Se lo preghiamo, prova pieta e misericordia, soffre di amore e s'immedesima nei sentimenti che non potrebbe avere, data la grandezza della sua natura, e per causa nostra sopporta i dolori degli uomini.«

telesnim obstojem, z našo odvisnostjo od drugih ljudi, z našimi medosebnimi odnosi in tudi z negotovostjo družbenih institucij. Navajam: »Tako ranljivost, pomanjkanje in žalost neizogibno izhajajo iz našega utelešenja ter poudarjajo našo bistveno soodvisnost in odnosnost. Vendar pa ranljivost ne nasprotuje avtonomiji, temveč jo opredeljuje in ji daje novo smer.« (Hogan, 2019, 2019)³ Izkušnja ranljivosti povezuje človeka z živalmi, na kar spominja moralni teolog Martin Lintner. Navajam: »Tako kot živali so tudi ljudje ranljivi in to tako kot individuumi kot tudi v svoji vključenosti v naravne povezanosti, kot je njihova medsebojna odvisnost in njihova odvisnost od nedotaknjenega ekološkega okolja. /.../ Kar človeka vsekakor ločuje od živali, je poznavanje teh krhkih povezanosti. Človek razmišlja o lastni ranljivosti in o ranljivosti drugih ljudi, zaveda pa se tudi ranljivosti vseh živih bitij. Zato ranljivost dobi zavezujočo moč.« (Lintner 2019, 66) Zavest o ranljivosti sebe in drugih postane vir odgovornosti.

3 Novi humanizem

Ali lahko priznanje ranljivosti dejansko spremeni politično in družbeno življenje? Seveda ne smemo biti naivni in zanemariti moč sedanjih političnih in ekonomskih struktur, kljub temu pa moramo zaupati v možnost novega političnega diskurza. Pomembno je oblikovati »novi humanizem«, ki bo reinterpretiral koncept avtonomije v smeri **odnosne avtonomije**, ki temelji na ranljivosti in medsebojni odvisnosti. Samostojni lahko postanemo samo znotraj družbenega konteksta, torej znotraj medosebnih odnosov, ki predpostavlja določeno kulturo in jezik. Osebna avtonomija se postopoma izgrajuje znotraj socialne interakcije. (ten Have 2015, 401). Zato potrebujemo novo antropološko paradigmo, **nov pogled na človeka**, ki izhaja iz njegovega temeljnega bivanjskega stanja. Kot druga živa bitja je človek v svojem bistvu minljiv, krhek, smrten, ranljiv. Prav zaradi tega pa tudi čuteč in sočuten, odprt za odnose, usmerjen k inovativnosti in ustvarjalnosti.

Strinjamo se s tezo Henka ten Haveja, da je ranljivost potreben korektiv za prevlado načela avtonomije v bioetiki (ten Have 2016, 1-17), in po našem prepričanju tudi širše v družbi. Ranljivost ni primarno okrnjena avtonomija, čeprav seveda drži, da v ožjem pomenu besede obstajajo ranljive osebe in skupine, ki imajo okrnjeno avtonomijo, kot so npr. otroci, osebe s posebnimi potrebami, osebe z demenco. Vendar je ranljivost pravzaprav bolj univerzalna lastnost človeka kot avtonomija. Nihče namreč ni samozadosten, ampak je življenje vsakega posameznika vpeto v številne odnose. Bolj temeljna kot človekova avtonomija je njegova vpetost v odnose. Ranljivost spodbuja sodelovanje, solidarnost, skrb za drugega, sočutje, zato po našem mnenju predstavlja izhodišče za novi humanizem in s tem za svetlejšo prihodnost

³ So, vulnerability, loss, grief arise inevitably from our embodiment, and underscore our essential interdependency and relationality. However, vulnerability does not stand in opposition to autonomy, but rather it qualifies and reorients it.

celotnega človeštva. Katoliška teologija, ki ima v središču velikonočno skrivnost trpljenja, smrti in vstajenja Jezusa Kristusa, lahko s svojim pogledom na človeka prispeva k pogumnemu sprejemanju ranljivosti in odgovorni skrbi za lastno življenje, za življenje soljudi in drugih živih bitij.

Povzetek:

Ob aktualnih dogodkih pandemije in vojne v Ukrajini še na poseben način doživljamo ranljivost in nemoč. Prav izkušnja ranljivosti pa nas odpira v odnos z drugimi, v iskanje ustvarjalnih rešitev, v držo sočutja, sodelovanja, solidarnosti in skrbi. Krhkost, nedovršenost in ranljivost predstavljajo temeljno bivanjsko danost vsakega živega bitja. Predavatelj je prepričan, da je tudi Bog v svojem bistvu ranljiv, saj je čuteč in solidaren s svojim ljudstvom, še več, v Jezusu Kristusu postane eden izmed nas in se nam razodene v vsej svoji ranljivosti. Prav preko njegovih ran prihaja na svet odrešenje in možnost za novo življenje. Vera v Jezusa Kristusa nam omogoča, da sprejmemo svojo ranljivost, da smo pozorni na ranljivost drugih ljudi in celotnega stvarstva ter da prevzamemo odgovornost in skrb za življenje. V sprejetju naše nemoči in ranljivosti je pravzaprav naša resnična moč.